

PRIESTOROVÝ ROZVOJ V STREDNEJ EURÓPE V KONTEXTE ROZŠIROVANIA EURÓPSKEJ ÚNIE

Ako sa už stalo tradíciou, opäť prinášame správu o aktivitách **pracovného spoloočenstva pre strednú a juhovýchodnú Európu** (EAG MSO) **Akadémiu ARL**, tentoraz z jesenného zasadnutia, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 10. - 11. 11. na pôde Inštitútu pre ekologický priestorový rozvoj (IÖR) v Drážďanoch. Titulok napovedá, že téma podujatia bola zasa mimoriadne aktuálna - vzhľadom k tomu, že aj na stránkach tohto časopisu sa jej pravidelne venuje značná pozornosť, obmedzíme sa len na stručný prehľad širokého spektra otázok, ktoré najviac rezonovali na drážďanskom podujatí.

Rozširovanie EÚ možno vnímať ako neopakovateľnú historickú šancu nielen pre kandidátske krajiny, ale aj pre samotnú Úniu, ktorá sa konečne bude môcť stať spoločným domom európskych národov a tým bude prínosom aj pre celý náš kontinent. V tomto zmysle sa vyjadril prezident ARL Dr. W. Buchner, ktorý svojím príhovorom zasadnutie otvoril. Tiež pripomenul, že v kontexte globalizácie a rastúcej svetovej konkurencie musí Európa nájsť odhodlanie spojiť sa, aby sa dokázala zbaviť svojej zraniteľnosti. Odstránenie obmedzujúcich bariér a zvýšenie konkurencieschopnosti vytvára nové potenciály a šance ďalšieho rozvoja. Úvodný prejav bol zakončený myšlienkou, že priestorové plánovanie a jeho legislatíva nesmie byť brzdou integrácie, naopak, mala by aktívne tomuto procesu napomáhať, veď plánovanie teraz opäť stojí pred veľkou úlohou, aspoň čo do významu porovnateľnou s úlohami povojnovej obnovy Európy.

Pre lepšiu orientáciu možno príspevky a diskusné vstupy, ktoré odzneli v rámci zasadnutia, tematicky rozdeliť do dvoch skupín:

- prvá skupina otázok sa orientovala na najzávažnejšie **požiadavky na krajiny ašpirujúce na vstup do EÚ z hľadiska priestorového rozvoja a plánovania**, a
- do druhej skupiny možno zaradiť otázky koncentrujúce sa na **priestorové dôsledky európskeho integračného procesu**.

Hlavnou podmienkou integrácie je samozrejme fungujúce trhové hospodárstvo a dosiahnutie istého stupňa ekonomického rozvoja. Ako však priznáva prof. J. Maier z Univerzity v Bayreuth, nemožno robiť ilúzie, že za taký krátky čas, ktorý uplynul od pádu komunistických režimov, sa transformujúce sa krajiny strednej a východnej Európy dostanú na úroveň vyspelých západoeurópskych krajín.

Proces vstupu nových krajín do EÚ však nie je len politickou a ekonomickou otázkou, ale dotýka sa vlastne všetkých oblastí. Aby sa transformujúce sa krajiny strednej Európy mohli stať členmi Únie, musia splniť rôzne požiadavky. Ako konštatoval prof. D. Plut zo Slovinska, zvlášť v oblasti politiky životného prostredia sa musia prispôbiť prísnyim kritériám, odbúrať ekologické deficity a urýchlene vypracovať akčné programy ich riešenia a predovšetkým čo najskôr vypracovať spoločnú stratégiu ochrany prírody. Na záver zdôrazňuje, že plánovanie by vo všeobecnosti malo byť postavené na princípoch udržateľnosti ako globálneho imperatívu priestorového rozvoja.

Takmer v každom príspevku sa zdôrazňovala nutnosť **vybudovania kapacitných medzinárodných dopravných koridorov** ako základného predpokladu pre

prepojenie európskeho priestoru a rozvínutie intenzívnej kooperácie. To by však malo byť prioritou nielen pre krajiny na východ od dnešných hraníc EÚ, ale aj pre ich bezprostredných susedov, Nemecko a Rakúsko, ktoré doposiaľ k budovaniu diaľničných a železničných prepojení smerom na východ pristupovali len veľmi váhavo. Špeciálne problémom transeurópskych dopravných sietí, ako aj ich vplyvu na utváranie územia ČR, bol venovaný príspevok doc. K. Maiera.

Cezhraničná spolupráca a európske rozvojové programy boli ďalšou z často diskutovaných tém. Zapojenie hraničných regiónov do spolupráce je predpokladom a snáď i kľúčom k úspešnej integrácii celej krajiny. Tieto regióny môžu plniť funkciu „vstupných brán“, či kontaktných zón napomáhajúcich všestrannému rozvoju – pozitívne efekty sa potom môžu šíriť z týchto oblastí ďalej do centrálnych oblastí.

Cieľom spoločného snaženia by malo byť, aby tieto regióny vo svojej špecifickej polohe prestali byť marginálnymi oblasťami na okraji záujmu, tak ako je to v mnohých prípadoch doteraz v ČR, na Slovensku a predovšetkým v Maďarsku. Často ide o štrukturálne poddimenzované regióny, s chýbajúcou dopravnou a technickou infraštruktúrou a nanajvýš lokálnymi prepojeniami. Pritom vzhľadom na nevelkú rozlohu stredoeurópskych štátov, zastúpených v pracovnom spoločenstve, hraničné regióny zaberajú podstatné časti územia týchto krajín. Zvlášť to platí pre maličké Slovinsko, kde sa podľa slov doc. Ravbara až tri štvrtiny z celkového počtu dva milióny obyvateľov koncentrujú v bezprostrednej blízkosti hraníc. Z toho vyplýva možnosť, využiť cezhraničnú spoluprácu tak, že z nej bude môcť profitovať aj zvy-

šok krajiny. V prípade SR je už ustanovenými alebo pripravovanými Euroregiónmi pokryté takmer celé územie štátu.

Aj pred samotnou Úniou stojí úloha prevziať svoj diel zodpovednosti za smerovanie ich vývoja a pokračovať v budovaní systému podporných nástrojov. Postupnému vyrovnávaniu ekonomickej výkonnosti a mobilizácii vnútorných potenciálov môžu napomôcť rôzne rozvojové programy a európska štrukturálna politika.

Európska Únia podporuje cezhraničnú spoluprácu v členských štátoch od konca 80. rokov zavedením iniciatívy INTERREG; o niečo neskôr boli k spolupráci prizvané aj transformujúce sa krajiny strednej Európy. Pre obdobie počínajúce rokom 2000 sa rozbieha aktuálny blok podporných programov pod označením INTERREG IIIA-C. Spomenuté boli aj ďalšie projekty realizované v súčinnosti s programom INTERREG, ako Phare CBC na podporu aktivít cezhraničnej spolupráce v regiónoch susediacich s EÚ a tiež multilaterálny projekt VISION PLANET, do ktorého je zapojených 12 krajín tzv. CADSES priestoru. O stratégii rozvoja podunajského priestoru, vypracovanej pod hlavičkou jednej z dvoch častí spomínaného projektu – VISION – sa podrobnejšie hovorilo v príspevkoch, s ktorými vystúpili Ing. arch. V. Hrdina z Bratislavy a prof. F. Schindegger z Rakúskeho inštitútu pre regionálne štúdie a priestorové plánovanie (ÖIR), ktorý je partnerom výskumnej úlohy z rakúskej strany.

Účastníci podujatia sa zhodli v názore, že odskúšanie si spolupráce rozvíjaním cezhraničného partnerstva už v predstupu obdobia je dobrou prípravou na neskoršiu plnoprávnú integráciu.

Samostatnou kapitolou, ktorej treba venovať pozornosť, sa dotýka celoeurópskej úrovne priestorového plánovania, ktorú reprezentuje **Európska koncepcia priestorového rozvoja**, známa najmä pod nemeckým označením EUREK. Zrodila sa z uvedenia si nutnosti koordinácie politík priestorového rozvoja na európskej úrovni a jej zámerom je vytvoriť spoločnú základňu pre plánovanie vo všetkých krajinách EÚ; súčasne je však aj rámcom spolupráce kandidujúcich krajín v oblasti plánovania a priestorového rozvoja.

Z existencie európskej rozvojovej politiky teda vyrastá pre krajiny uchádzajúce sa o členstvo ďalšia úloha: je ňou **aproximácia plánovacích postupov a legislatívny štandardom používaným v štátoch EÚ**. Ing. Příkryl poukázal na problémy, ktoré

vyplývajú z istej inkompatibility územného plánovania, ktoré sa v porovnaní s priestorovým plánovaním krajín EÚ zaoberá takmer výlučne fyzickým prostredím a dôraz kladie na procesnú stránku plánovacích postupov, avšak jeho snád najväčším nedostatkom je chýbajúca celková filozofia v zmysle stratégie rozvoja, čo môže sťažiť pripojenie sa k politickým dokumentom EÚ (EUREK a.p.). Dodajme, že to isté, vzhľadom na spoločný vývoj v oblasti územného plánovania a jeho legislatívy platí i o situácii na Slovensku. Ako však uzatvára Ing. Příkryl, rozdiely nie sú neprekonateľné a priblíženie je možné. Nemalo by sa ale ísť cestou preberania cudzích modelov, nakoľko vlastné, navzájom sa odlišujúce systémy plánovania sa v jednotlivých európskych krajinách zachovali dodnes. Problémy by mohla z väčšej časti odstrániť nová úprava zákona, ktorá by okrem iného riešila väzby na nástroje podpory regionálneho rozvoja (hlavne štrukturálne fondy EÚ), tak ako to predpokladá podkladový materiál pre stanovenie vecného zámeru stavebného zákona, predložený MMR (bol publikovaný v čísle 4/2000).

Samozrejme, v procese zblížovania ide o harmonizáciu celého právneho poriadku s právom Únie, za účelom splnenia požiadaviek pre dosiahnutie konkurencieschopnosti a začlenenie do spoločného európskeho trhu, vytvorenie legislatívnych podmienok pre rozvoj verejnej infraštruktúry, poľnohospodárstva a pod. – to sú však už úlohy mimo primárneho záujmu a dosahu nášho odboru, hoci s plánovaním a priestorovým rozvojom tiež súvisia alebo ho priamo podmieňujú.

Ak hovoríme o integrácii, jedným dychom musíme vysloviť i slovo **transformácia**. Približovanie sa európskym štandardom vo všetkých oblastiach znamená nutnosť uskutočňovať hlboké reformy a opatrenia, no azda ešte prevratnejšie zmeny možno očakávať po zavŕšení predstupovej etapy. Už dnes si je potrebné uvedomiť dôsledky rozširovania EÚ, a to nielen pozitívne, ale aj negatívne. Po vstupe zrejme dôjde k radikálnemu pretváraniu spoločenských a ekonomických vzťahov a následne aj systémov osídlenia. Aj keď najdynamickejšie zmeny zasiahnu prístupujúce krajiny, neobídu ani dnešné členské štáty.

O prehľadné zhrnutie očakávaných **dôsledkov procesu európskej integrácie na priestorový rozvoj** a ich príčin sa zaslúžil doc. M. Finka; niektoré z jeho záverov v texte uvádzame. Podobne bol zameraný

aj príspevok Ing. Slepíčky pod názvom „Rozširovanie EÚ a využitie územia – premeny sídelnej siete v ČR“. Aj keď v popredí záujmu stáli očakávané vplyvy na vývoj systémov osídlenia, nie je možné o nich hovoriť izolovane, ale v širšom kontexte priestorovo-ekonomických a socio-demografických javov. Jednou z najdôležitejších hnacích síl zmien bude zväčšenie priestorou pre neobmedzený pohyb kapitálu, čím sa zlepšia podmienky pre voľnú súťaž regiónov. To ale nevyhnutne povedie k vzniku nových regionálnych disparít. Výsledkom bude nové prerozdelenie funkcií v území, prehodnotenie hierarchie centier, vznik nových polohových potenciálov a v neposlednom rade zmena priestorových vzťahov, spolu s následnou sociálnou polarizáciou a fragmentáciou územia. S otvárajúcimi sa možnosťami kooperácie súvisí tiež vznik nových dopravných tokov, podmienených výstavbou dopravných koridorov, ktoré sa budú rozhodujúcou mierou podieľať na prítahovaní nových aktivít do územia. Je treba podotknúť, že tak, ako tieto procesy budú indukovať priestorový vývoj, platí to i naopak, tj. priestorový vývoj môže tieto javy generovať.

Diskusie sa nevyhli ani tomu, ako proti týmto procesom zasahovať, či vôbec zasahovať, alebo ich, naopak, podporovať. Aj keď napríklad disparity vnímame najmä v negatívnom svetle, nie všetky aj v skutočnosti negatívny dosah musia mať – tie pozitívne pôsobiace treba včas pochytiť a ďalej podporovať. V opačných prípadoch neostáva nič iné, len nájsť účinné prostriedky na ich elimináciu, resp. kompenzáciu ich dôsledkov.

Mnohé z vyššie spomenutých fenoménov sú i teraz v území prítomné, ich pôsobenie je však tak pomalé, že ostávajú nerozpoznané. Ako pripomenul prof. K. Goppel z Mníchova, vplyvom pokračujúceho integračného procesu sa budú náhle dynamizovať a potom ich dôsledky môžu byť ťažko predvídateľné.

Jedno je však isté: tieto procesy už nebudú mať len regionálnu pôsobnosť ako doteraz, lebo integrácia európskych krajín smeruje k novej definícii európskeho priestoru. Okrem iného to bude znamenať pokles významu národných štátov a tým aj národných centier, no Európa si sama uvedomuje, že jej multikulturálny charakter nemôže padnúť za obeť integračným snahám. Decentralizácia a podpora rôznorodosti sú deklarovanou budúcnosťou „Európy regiónov“.

Proces rozplývania sa hraníc medzi jednotlivými členskými krajinami už stihol vyvolať zmeny na trhu práce, čím sa utvárajú vhodné podmienky pre mobilitu pracovných síl. Po pristúpení kandidátskych krajín s omnoho nižšou úrovňou miezd a vysokou nezamestnanosťou dôjde k zdvihnutiu vlny migračných pohybov. Problémom migrácie, resp. periodickej migrácie za prácou sa o.i. venovali referáty doc. K. Maiera, univ. prof. R. Giffingera (TU Viedeň) a prof. J. Maiera.

Už dnes možno pozorovať radikálny úbytok obyvateľstva v niektorých regiónoch a zmeny jeho demografickej štruktúry – výsledkom opäť budú rastúce regionálne disparity a dlhodobá odkázanosť takto postihnutých oblastí na prostriedky z podporných fondov.

Viacerí v súvislosti s očakávaným nárastom migrácie upozorňovali na nebezpečie oživenia latentných vnútorných zábran, predsudkov, alebo dokonca vznik otvorených konfliktov, ktoré sa môžu vyskytnúť ako následky premiešania obyvateľstva rôznych národov odlišných mentalít, líšiacich sa tiež vlastnými kultúrnymi hodnotami a náboženskou príslušnosťou. Národná a etnická heterogenita európskeho priestoru ako dôvod jeho jedinečnosti a svedectvo bohatého kultúrneho a historického vývoja však za istých okolností môže byť zdrojom nežiadúceho napätia. Do tejto kategórie spadá aj tzv. rómska otázka, ktorá je dnes snáď najväčším vnútropolitickým problémom Maďarska, Slovenska, ČR

a Rumunska. S obsiahlym príspevkom na túto tému vystúpil Z. Bottlík z Geografického inštitútu v Budapešti. Upozornil, že neriešenie tohto problému môže byť prekážkou integračných snáh spomínaných krajín. Zároveň však priznáva, že jednoznačných riešení a skutočne účinných receptov zatiaľ niet.

Integračný proces zrejme v oveľa väčšej miere ponúka nové možnosti ako nastavuje prekážky, či hrozí neprijemnými dôsledkami. Okrem už spomínaných výhod plynúcich z vytvorenia globálneho ekonomického priestoru a ničím neobmedzených možností ekonomickej kooperácie sa vynárajú nové perspektívy pre medzinárodnú výmenu informácií i cieľavedomú spoluprácu v oblasti kultúry, ochrany prírody a mnohých iných sférach. Ako vieme, jednou z priorít európskej regionálnej politiky je zachovanie a umocňovanie diverzity európskeho priestoru. Podľa mienky prof. Rochovej z hostiteľského inštitútu IÖR v Drážďanoch, **medzinárodný management prírodného prostredia a kultúrneho dedičstva** bude jednou z dynamicky sa rozvíjajúcich aktivít, čo vyžaduje sústredenú prácu na poli výskumu a úsilie pri budovaní metodických základov. Zaradením tejto témy do svojho odborného programu hodlá prispieť aj samotné pracovné spoločenstvo.

Otázkami súvisiacimi s integračným procesom, jeho priestorovými dôsledkami a z toho vyplývajúcimi úlohami sa pracovné spoločenstvo mieni zaoberať aj naďalej

– napokon, trvalou prioritou a hlavným zmyslom jeho existencie je vzájomnou výmenou poznatkov napomáhať zblížovaniu teórie a praxe v oblasti priestorového plánovania, ktoré by boli využiteľné tak na národnej, ako aj na celoeurópskej úrovni. Cieľom tohto stretnutia bolo ujasniť si priority a vytýčiť nosné témy odbornej a výskumnej činnosti pre nasledujúce obdobie. Aj rôznorodosť príspevkov a množstvo tém ponúkajúcich sa do diskusie ukázali nutnosť vnútornej štruktúracie zvolenej témy v užšie ohraničených otázkach. Z nich jedna bola vybraná pre nasledujúce stretnutie – reč bude o **polarizácii sídelných štruktúr a novom funkčnom prerozdelení územia**. Termín podujatia, ktoré sa tentoraz uskutoční v Slovinsku, bol predbežne stanovený na 23. 3. 2001.

Vedenie pracovného spoločenstva v zastúpení doc. Finku a prof. Rochovej ďalej v krátkom čase počítá s ustanovením špecializovaných pracovných skupín za prizvania odborníkov z rôznych oblastí, aby sa podrobnejšie zaoberali najmä tými otázkami, ktoré úzky kruh členov jadrovej skupiny z odborného hľadiska i pre ich časovú náročnosť nemôže plnohodnotne pokryť. Okrem toho, výskum v rámci pracovných skupín, ktorý by kontinuálne prebiehal aj medzi jednotlivými stretnutiami, umožní v budúcnosti zredukovať periodicitu a trvanie zasadnutí na jeden deň a tak naplní požiadavku zvyšovania efektivity práce EAG MSO.

Jaroslav Coplák